

חובה לפעול להקיקה דתית

שולחן ערוך אורח חיים סימן א סעיף א

א <א יתגבר [א] כארי לעמוד בבוקר (א) לעבודת בוראו, * א <ב> שיהא הוא מעורר (ב) [ב] השחר).... הגה: [ג] שויתי ה' לנגדי תמיד (תהילים טז, ח), * הוא כלל גדול בתורה ובמעלות (ד) הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כשיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדבורו במושב המלך. כ"ש כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו, כמו שנאמר: אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' (ירמיה כג, כד), מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד (מורה נבוכים ח"ג פ' ג"ב),

ב * ולא יתבייש (ה) ב מפני בני אדם (ו) [ד] המלעיגים עליו בעבודת השי"ת. (ז) גם בהצנע לכת ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב, ג ומיד שיעור משנתו יקום (ח) [ה] בורחות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה (טור).

משנה ברורה סימן א ס"ק ה

ה) מפני בני אדם - ועכ"פ לא יתקוטט עמהם מפני שמדת העזות מגונה מאד ואין ראוי להשתמש ממנה כלל אפילו בעבודת השי"ת כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו ית' (ב"י) ועיין בבה"ל: ביאר הלכה סימן א ד"ה * ולא יתבייש

ו) ולא יתבייש וכו' - עיין במ"ב בשם הב"י. דע דהב"י לא איירי כ"א במצוה שהוא עושה לעצמו ובני אדם מלעיגים עליו אז בודאי אין לו לחוש כלל ללעגם ולא יתקוטט עמהם אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנת בעניני העיר ועי"ז יעבירו את העם מרצון ה' ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו ככגון זה לא דיבר הב"י מאומה ומצוה לשנאתם ולהתקוטט עמהם ולהפיר עצתם בכל מה שיוכל ודהמע"ה אמר הלא משנאיך ד' אשנא ובתקוממך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים וגו':

ויקרא פרק יט פסוק יז

ל' א תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ול' א תשנא עליו חטא:

רמב"ן

יז - יח) לא תשנא את אחיך בלבבך - בעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם כמו שאמר (משלי כו כד) בשפתיו ינכר שונא, הזכיר הכתוב בהווה:

ז) ואמר הוכח תוכיח את עמיתך - מצוה אחרת, ללמדו תוכחת מוסר, "ולא תשא עליו חטא" שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה יטה לשון אונקלוס שאמר, ולא תקבל על דיליה חובא, שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו. ואחרי כן צוה שתאהוב אותו. והנה השונא את רעהו עובר בלאו, והאזהב לו מקיים עשה: והנכון בעיני, כי "הוכח תוכיח", כמו והוכיח אברהם את אבימלך (בראשית כא כה). ויאמר הכתוב, אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך, אבל תוכיחו מדוע ככה עשית עמדי, ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבבך ולא תגיד לו, כי בהוכיחך אותו יתנצל לך, או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו. ואחרי כן יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך, כי יתכן שלא ישנא אותו אבל יזכור החטא בלבו, ולפיכך יזהירנו שימחה פשע אחיו וחסאתו מלבו. ואחרי כן יצוה שיאהב לו כמוהו.

שולחן ערוך אורח חיים סימן תרח סעיף ב

נשים שאוכלות ושוחות * עד שחשכה, והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקדש, (ג) א אין ממחין בידן כדי שלא תבואו לעשות כזו.

משנה ברורה סימן ס"ק ג אין ממחין בידן - דוקא בידע בודאי שלא יקבלו ממנו אבל בספק שמא יקבלו צריך למחות אפילו במידי דרבנן:

ביאר הלכה

עד שחשיכה - ר"ל עד בין השמשות אבל בין השמשות: מחויב למחות בהו דכמפורש בתורה דמיא שהוא ספק כרת [מ"א בשם יש"ש] ועיין מח"ש דהוה למ"ד ספיקא דאורייתא מן התורה לדומרא ועיין בק"נ מה שכתב על דברי המ"א: הגה: (ד) וה"ה בכל דבר איסור משנה ברורה ס"ק ד - ר"ל ג"כ בשבורר לך שלא יקבלו ממנו וכו"ל. ובכל זה אין חילוק בין רבים ליחיד: (ה) אמרינן: מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין...

דוקא (ו) שאינו מפורש בתורה, אע"פ שהוא דאורייתא; * אבל אם מפורש בתורה, * (ז) מחחין בידן (ר"ן דביצה ורא"ש בשם העיטור). (ח) ג <ב>

ואם יודע שאין דבריו נשמעין, לא יאמר ברבים להוכיחן, (ט) רק פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שידע שלא ישמעו אליו; אבל ביחיד * (י) חייב להוכיחו * עד שיכנו או (יא) יקללנו. (ר"ן ס"פ הבע"י). משנה ברורה ס"ק יא יקללנו - וי"א דדי עד שינוהף בו החוטא ומכאן ואילך אסור להוכיחו שנאמר אל תוכח לך פן ישנאיך:

שו"ת צ"ח אליעזר חלק יז סימן לו

בגדרי תוכחה ערבות ומחאה ושנאה לרשע

א) בגדרי מצות תוכחה, כתבתי בספרי שו"ת צ"ח ח"ג סימן ס"ג יעו"ש וקחנו משם, ובוואת ה' מדברי שם צטטתי ממ"ש המשנ"ב בסימן תר"ח בביאור הלכה ד"ה אבל אם, שכותב דמסתברא דזה שפסק הרמ"א דכדבר המפורש בתורה חייב למחות, דוקא, שהוא באקראי, אבל אלו פורקי עול לגמרי כגון מהלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס כבר יצא מכלל עמיתך ואינו מחויב להוכיחו וכו':

והשוב לציין גם לדברי המנחת חנוך מצוה רל"ט אות ד' שכותב ח"ל: ונ"ל דחויב תוכחה היא חוץ מעשה זו עוד מתחייב אלא תעשה דלא תעמוד על דם רעך דלא גרע מטובע בנהר דעובר על לא תעמוד וגם והשבות לרבות אבקת גופו, אעכו"כ /עאכו"כ/ דאם יכול להציל מן העבירה דהוא אבידת נפשו וגופו ר"ל בודאי חייב להחזירו למוטב ולהצילו עכ"ל, והוא חידוש גדול מאד, אבל עוד מוסיף

46) וכותב, דאולם, אם אוכל נבילות להכעיס ומחלל שבת ועכו"ם שמבואר גבי אבידה ובשאר דוכתא דאינו בכלל אחיו אפשר דאין חייב להוכיחו ג"כ דאינו בכלל רעהו, ואך אם ספק אצלו דאפשר דיקבל ממנו חייב להוכיחו דיחזור ל

17) לנקודה זאת דאם ספק אצלו לגבי מומר, מדברי המהר"ם שיק הג"ל וכן מדברי המשנ"ב בביאו"ה הג' שיצא מכלל אחיך אין כבר מצות תוכחה עליו, ואולי מחויב אבל גם אליבא דידהו מכח חיוב הערבות, וכדס' באב"ד להמ"ב שיש שמחויב מכח זה אפילו כשברור שלא ישמע לו/מרצון אם רק יש בידו למחות לעונשו בעונש המגיע לו.

18) וככה מציון בשו"ת כתב סופר תחת"ע סימן מ"ז שכותב: כיו"ב לומר דדברי המג"א בס"י תר"ח סק"ג בשם ספר חסידים שמצונו תוכחה דוקא איש את אחיו שלבו גס בו אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו אין להוכיחו, הוא רק במצות הוכיח עמיתך, אבל מי שיושב על כסא הרבנות ונתקבל לפקח על עסקי העיר להורותם דרך החיים להוכיח וליסר אותם בדבריהם ולהעמיד הדת כל האפשר, לא יחוס על עצמו רק על כבוד ה' יהי' עיניו ולבו תמיד, וזהו בכלל מה שאמרו רז"ל האי צורבא מרבוי דמרזמי ליה בני מתא לא מפני דמעלי רק מפני שלא הוכיחו במילי דשמאי, ע"ש....

19) אולם מוסיף הכתב סופר וכותב, דמאיך, מכל מקום הכל לפי ראות עיני המורה אם יקובלו דבריו, ואם לאו כשם שמצוה לומר וכנ' וממתיק דבריו בזה"ל: ובאמת מצות התוכחה קשה מכולן מי יוכל לשקול במאזני שכלו בכל פעם אם יפה שתיקתו או לא, (ה) ובקשר למ"ש בביאור הלכה בס"י א' שם דמצוה לשנאתם וכו'. יש להעיר על זה ממ"ש הגה"צ בעל משנה ברורה בעצמו בסס"א אהבת חסד בק' מרגניתא טבא מהגה"צ מהר"ר יהונתן זצ"ל מעיר לובטש באות י"ז וז"ל:

מרגניתא טבא *

20

כוללות הגנות טובות וקדושת

טוב הגנות האמת: הצדק המפורסם בחדר שלפניו בן חבני ישראל לנאון המאה ישראל וקדוש ה' בהתמדת לימודו ובמקומו המרואים בקשר מור"ד ידעתן וז"ל מעד לכתוב (ספקיה טבא כל ר' יאסמן וחלויטער)

21) ח שלא לסלק פנים כידוע מחומר ליסורו ואף בשעת תוכחה לריך לזרז בזה מאוד כמבואר ברשימה מהימנא קדישא פרשת קדושים שגריך סדנה וסתחכמות לזה :

22) מ לזון כל אדם לכך זכות ואיש מ"ע לזעם הסמ"ג וכן לריך ללמד זכות על כלל ישראל בזה לכן קוט וללמד זכות על כל מיני דדשו בו רבים וח"ל להקן אבל דבר שאפשר להקן יתקן ואל יבנים עלמו בצרלה דחוקה :

23) לז לכתוב קודם שידבר אם חן בו השם ליסור דיעזר שדבר וצדקה חוסן שדבר שיהיה בתכלית הקיטר וגם מועלת סיועל ממנו לדבר מ"ס יתקן בו שם מלא :

24) סד להזרז מאוד ממחלוקת והלא יחזק בו ה"י כי הוא עובר על ל"ח ולא יהיה כקרח וכו' וסמ"ג חשב וכו' בתחלוקת רבים ויכניע עלתו עד החלוקים עליו ויבסק שלום מהם ולא יהיה שונא לחתם וידע כי כל זה עושה מה' על עושותיו וכנגד זה יש קליפות הרדופים לחנו ויסעשע מאוד במעשיו כי כשהקן מעשיו יסורו החלוקים עליו . ויזרז שלא ימסור דיל לשמים . ואף אם יש בכם צמולי תורה ומצות ח"ו ימרח מהם ולא יקלסם ולא ימסור דין עליהם ואף בלב יאהר מאוד מלשטור לחתם ויזרז שלא לדבר לשס"ד עליהם ולא ירוע להם בשום דבר וחלדבה יעשה קונס להסס בכל עת שזוכל ויבסק רחמים מה' שייקיד לו וישמעעו חפלתו : ע"כ דברי האגון סקדוה סאלקי הר"ר ידערה אל"ה :

25) י לכתוב נחמה ענינו ולרדוף חזר סאלס ולהזרז מלאי דיל תגאל ואף ברשע נמור יש ליסור לזעם מהר"ם מלובן (מלובן כ"ו שלא יסיתו ואין דבור סס ח' אודס להזכיר שזה חס היה לו מוכים סס מקבל עכשו סיע נר על זה שחקבלו זכרו סיעס בחוסן סאלס :

26) י לכתוב נחמה ענינו ולרדוף חזר סאלס ולהזרז מלאי דיל תגאל ואף ברשע נמור יש ליסור לזעם מהר"ם מלובן (מלובן כ"ו שלא יסיתו ואין דבור סס ח' אודס להזכיר שזה חס היה לו מוכים סס מקבל עכשו סיע נר על זה שחקבלו זכרו סיעס בחוסן סאלס :

30) ואולי סבור היה המשנ"ב ז"ל לחלק בזה בין רשע לעצמו לבין רשע המכשיל גם. לאחרים ברשעתו דרשע כזה מצוה לשנאותו גם בימי ומתיישבים לפי"ז שפיר דברי המשנ"ב בביאו"ה בס"י א' הג"ל כי הרי המדובר שם בכאלה "המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איי תקנות בעיני העיר ועי"ז יעבירו את העם מרצון ה'", והיינו מכשילים את הרבים ברשעתם, ולכן כתב שפיר דמצוה לשנאתם, ואינו סתירה למ"ש באהבת חסד דשם המדובר רק ברשע לעצמו וכנז', והדברים ארוכים.

31) ועוד יעוין בשו"ת משיב דבר להגאון הנצי"ב ז"ל בהאו"ח סי' מ"ד במאמרו הנפלא ומאלף בשם "על ימין ועל שמאל" מה שמפסי בגנות השנאת חנם המרבה ש"ד מה שאינו מן הדין ושופט את חבריו שהנהו בין אלה שמורדין אותו ומתרבה עי"כ ש"ד בהיתר וללו מצוה בטעות באשר ידמה שפלוני אינו מתנהג עפ"י דרכו בעבודת ה' וישפטנו למינות ויתרחק ממנו והיהו רודפים זא"ז בהיתר בדמ"מ מצוה בשנאת חנם המרבה ש"ד מה שאינו מן הדין ושופט את חבריו שהנהו בין אלה שמורדין אותו ומתרבה עי"כ ש"ד בהיתר וללו מצוה בטעות באשר ידמה שפלוני אינו מתנהג עפ"י דרכו בעבודת ה' וישפטנו למינות ויתרחק ממנו והיהו רודפים זא"ז בהיתר בדמ"מ

32) כותב ח"ו ושחת כל עם ה' חלילה יעו"ש באריכות דבריו, ועוד יעוין מ"ש עזה"ד בהעמק דבר בפתיחה לספר בראשית עיי"ש. וכדאי להעתיק בזה גם דברי הגאון החזו"א ז"ל בחלק חו"מ - יו"ד (בחיו"ד סימן י"ג אות ט"ז), וזה לשון דבריו האמורים ב ובמשקולת: ונראה דאין דין מורדין אלא בזמן שהשגחתו ית' גלוי' כמו בזמן שהיו נסים מצוין ומשמש בת קול, וצדיקי הדור ת השגחה פרטית הנראית לעין כל, והכופרין או הוא בגליונות מיוחדת בהטיית היצר לתאוות והפקרות, ואז היה ביעור רשעים גדרו עולם שהכל ידעו כי הדחת הדור מביא פורעניות לעולם ומביא דבר וחרב ורעב בעולם, אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן ד העם אין במעשה הורדה גדר הפרצה אלא הוספת הפרצה שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלימות ח"ו, וכיון שכל עצמנו לתקן, הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת עכ"ל, ודבריו המה קלול, לעינים ומפליסין לנו נתיב לאלפנו בינה ודעת להתבוננ' צמוקה בהלכות גדולה אתה בכלליותם וכפרטיותן.